

Speech ter gelegenheid van de inspiratiebijeenkomst over de toekomst van het Zeeuwse arbeidsmarktbeleid
Uitgesproken door Pieter Jan Biesheuvel, voorzitter van de Raad voor Werk en Inkomen, op 24 januari 2011

Raad voor
Werk en
Inkomen

Dames en heren,

De kredietcrisis heeft de Nederlandse arbeidsmarkt in 2009 danig in beroering gebracht. Het meest opvallende daarbij was de oplopende werkloosheid. Die was gemiddeld over 2009 een kwart hoger dan over 2008. Ook trokken veel mensen zich terug van de arbeidsmarkt. De participatiegraad van mannen daalde en bij de vrouwen was de groei beperkter dan voorheen.

Of het nu aan de zuinige aard van de meisjes ligt of ergens anders aan, dat wil ik even in het midden laten, maar Zeeland leek de crisis relatief goed te doorstaan. De werkloosheid nam er nauwelijks toe, en de deelname aan de arbeidsmarkt bleef groeien. Kennelijk komt men hier pas echt goed boven wanneer er geworsteld moet worden. Trouwens, over Zeeuwse meisjes gesproken, de participatiegraad van vrouwen op de Zeeuwse arbeidsmarkt is traditioneel laag: in 2008 nog 58 procent tegenover 62 procent voor heel Nederland. Maar de dames in Zeeland zijn in opmars. In 2009 kwamen zij al op 60 procent deelname aan de arbeidsmarkt tegenover 63 procent landelijk. Het gat in de participatiedijk wordt dus snel gedicht.

Wat ook opviel in 2009 was de sterke daling van het aantal vacatures. Daaraan was te zien hoe razend snel de crisis aanvankelijk om zich heen greep. Die daling van het aantal vacatures was in Zeeland net zo groot als in de rest van Nederland, zodat het ook hier voor mensen die werkloos werden vaak moeilijk was om een nieuwe baan te vinden. Dat gold vooral voor de vacatures voor laag opgeleiden.

Opvallend is trouwens wel dat er veel meer Zeeuwen buiten Zeeland werken dan dat er mensen van buiten Zeeland een baan hebben in deze provincie. Er is dus in Zeeland nog veel ruimte voor nieuwe werkgelegenheid. Dan kunnen al degenen die graag in deze mooie provincie wonen er ook werken.

De Arbeidsmarktanalyse van de RWI laat zien, dat er veel banen verdwenen in de marktsector. Een op de 17 banen daar verdween. Die komen ook niet zo snel weer terug is de verwachting. En wanneer er in bijvoorbeeld de industrie weer nieuwe werkgelegenheid terugkomt, dan zal dat veelal andere werkgelegenheid zijn in banen die andere, en vooral hogere eisen stellen aan de competenties van mensen.

En in Zeeland is bijna de helft van de werklozen ongeschoold of zeer laag opgeleid. (maximaal vmbo). Dat betekent dat het heel moeilijk zal zijn, wanneer de economie weer herstelt, de slachtoffers van de crisis op een nieuwe plek aan de slag te krijgen. Dat wordt nog eens bemoeilijkt doordat veel ongeschoold werk gedaan wordt door beter opgeleide werknemers.

Wat een afname van de werkloosheid bij een komend herstel ook bemoeilijkt, is het grote aantal oudere werklozen. Deze komen, vooral wanneer ze al langere tijd werkloos zijn, vrijwel niet meer aan de slag. Dat is in een relatief sterk vergrijsde regio als Zeeland een groot probleem.

In de marktsector verdwenen veel banen, maar bij de lagere overheden en vooral ook in de zorg bleef het aantal banen groeien. Wat de zorg betreft blijft naar verwachting die groei nog wel een tijdje doorgaan. Daarin werken vooral vrouwen. In het hele land leidt die groeiende vraag tot knelpunten in de vacaturevulling. In Zeeland is er vermoedelijk nog relatief veel ruimte dankzij een nog altijd relatief lage participatie van vrouwen en dankzij de snelle inhaalslag die er aan de gang is. Het vrouwelijk arbeidsaanbod kan daardoor, ondanks de afnemende potentiële beroepsbevolking, de komende jaren nog groeien wat het tekort aan handen aan het bed kan dempen.

Of op de iets langere termijn die groei van de werkgelegenheid in de zorg zal doorzetten, is overigens nog maar de vraag. Er komen wel steeds meer 65-plussers, maar die blijven veel langer vitaal en zelfstandig. De groei van het aantal in een ziekenhuis, inrichting, verpleeghuis of verzorgingshuis opgenomen patiënten zat de afgelopen jaren vooral bij de jongeren en niet bij het toegenomen aantal ouderen. De vergrijzing zal daardoor minder invloed hebben op de groei van de vraag naar arbeidskrachten in de zorg dan vaak gedacht wordt. Daar moet ook in Zeeland rekening mee gehouden worden.

Wat de lagere overheden betreft moet rekening gehouden worden met een afname van het aantal banen onder druk van de bezuinigingen. Het CPB verwacht dat na 2011 de werkloosheid landelijk gaat oplopen door de bezuinigingen in de collectieve sector.

Toch zijn de gevolgen van de crisis voor de arbeidsmarkt niet alleen maar negatief. Een groot pluspunt is, dat veel scholieren en studenten besloten om nog maar eventjes door te leren alvorens zich op de arbeidsmarkt te begeven. Dat betekent niet alleen tijdelijk minder aanbod, maar ook een op termijn beter opgeleide beroepsbevolking. Dat spoort met de hogere eisen die het werk in de toekomst stelt. Ook nam de arbeidsmigratie uit Oost Europa af, waardoor er een adempauze ontstond om degenen die hier al waren beter te laten settelen. Het ging in 2008 allemaal sneller dan op het gebied van bijv. huisvesting voor de lokale en regionale autoriteiten bij te benen was. Tegelijkertijd, en dat mag een groot geluk genoemd worden, bleef de arbeidsdeelname van vrouwen stijgen en gingen er niet meer ouderen vervroegd met pensioen.

Zoals ik al zei, landelijk liep de werkloosheid sterk op in 2009 en begin 2010. Gelukkig ontstond er in de loop van 2010 een tegengestelde beweging, maar toch kwamen de klappen voor veel mensen hard aan. Dat brengt me op de vraag: "Waar vielen vooral de klappen, en wie werden vooral de dupe?" De klappen vielen in de eerste plaats bij de uitzendkrachten. Die vlogen er bij bosjes uit. Maar ook in de industrie en in de handel raakten velen hun werk kwijt.

De bouw handhaafde zich aanvankelijk nog, dankzij de langer lopende projecten, maar hoe verder de crisis vorderde hoe meer ook deze sector in de greep ervan kwam. Nu is het een van de laatste sectoren waarin weer herstel zal optreden. De dupe werden vooral mannen. Overal, behalve in het eigenwijze Zeeland. Hier steeg de werkloosheid vooral onder vrouwen, terwijl onder de mannen de werkloosheid tijdens het eerste crisisjaar zelfs afnam.

Dat kan, zoals het UWV-werkbedrijf vermoedt, iets te maken hebben met de sectorstructuur van de Zeeuwse werkgelegenheid. Het kan ook te maken hebben met het feit dat Zeeland voorop loopt waar het de vergrijzing betreft en aan het inhalen is waar het de om de arbeidsdeelname van vrouwen gaat. Met andere woorden: Er gingen veel mannen met pensioen en er besloten veel vrouwen om een baan te gaan zoeken.

Het aanbod van mannen nam dus relatief sterk af en dat van vrouwen groeide relatief sterk. Gevolg: meer werkloze vrouwen en minder werkloze mannen.

De klappen vielen landelijk vooral onder degenen die laag opgeleid waren. De werkloosheid onder laag opgeleiden verdubbelde. Die toename was veel groter dan de werkloosheid onder degenen die voordien laag geschoold werk deden. Hoe kan dat, vraag ik u af! Hoe kan de werkloosheid onder laag opgeleiden driemaal zo snel toenemen als de werkloosheid onder degenen die laag geschoold werk doen? Het antwoord heb ik hiervoor al gegeven: een steeds groter deel van het laaggeschoolde werk wordt gedaan door middelbaar opgeleiden.

Verder is opvallend, dat lang niet alle werklozen een uitkering krijgen. De WW is verkort en de bijstand is niet bestemd voor mensen met een partner met inkomen. Daar komt bij dat het vooral de mensen met tijdelijke contracten en uitzendcontracten waren, die er in eerste instantie uitvlogen.

Zij hebben vaak maar een beperkt uitkeringsrecht. Hierdoor is het aandeel niet-uitkeringsgerechtigden onder de werklozen, ook wel nuggers genoemd, vrij hoog. Deze werklozen hebben geen uitkeringsinstantie die hen helpt bij hun re-integratie.

Wanneer we het hebben over werkloosheid, dan hoor je regelmatig verkondigen dat dat een tijdelijk probleem is. Dankzij de vergrijzing neemt het arbeidsaanbod af, en dankzij de schaarste die daaruit volgt verdwijnt de werkloosheid.

Laten we eens kijken naar de meest vergrijsde regio van Nederland: Zuid Limburg. Het aandeel 65-plussers in de bevolking ligt aldaar is ongeveer een kwart hoger dan het landelijke gemiddelde. En de werkloosheid is er bijna het dubbele. De vergrijzing was hier dus niet echt een oplossing voor het werkloosheidsvraagstuk. Dat komt doordat een groeiende en goed opgeleide actieve en creatieve beroepsbevolking bedrijven en banen aantrekt en laat ontstaan. Verdwijnt het arbeidsaanbod, dan verdwijnen over het algemeen ook de banen. Net als op alle markten past ook op de arbeidsmarkt de vraag zich aan het aanbod aan en omgekeerd.

Vergrijzing is geen oplossing voor het werkloosheidsvraagstuk, maar het hoeft die oplossing ook niet in de weg te staan. Dat bewijst u in deze dapper worstelende provincie. Qua vergrijzing doet Zeeland niet voor Zuid Limburg onder. Ook het Zeeuws Meisje is oma geworden. Maar qua werkloosheid is Zeeland het tegenovergestelde ervan met de laagste werkloosheid van Europa. Hoe kan het dat van de grijsaards onder de Nederlandse regio's de een de hoogste en de ander de laagste werkloosheid heeft? Dat kan doodeenvoudig doordat vergrijzing en werkloosheid geen direct verband met elkaar kennen. Werkloosheid is vooral een kwestie van conjunctuur. En waar het naast de conjunctuur om gaat is de regionale sectorstructuur en de kwalitatieve aansluiting van de beroepsbevolking daarop. Wat dat betreft doet Zeeland het relatief goed.

Daar komt dan ook nog eens het negatieve pendelsaldo bij. Het vergrijsde Zeeland met een relatief kleine potentiële beroepsbevolking is een netto donor van arbeidskrachten aan de minder vergrijsde rest van Nederland. Krimpt de beroepsbevolking, dan kunnen steeds meer Zeeuwen in Zeeland zelf werk vinden. Ze hoeven ze zich dan niet meer dagelijks in de spits boven de Moerdijk uit te worstelen. Tenminste, wanneer ze kwalitatief aansluiten bij de vraag op de Zeeuwse arbeidsmarkt. En die kwalitatieve aansluiting is een landelijk probleem. Maar daarover straks meer.

Eerst wil ik nog even stilstaan bij een met de vergrijzing samenhangend fenomeen dat in veel regio's in het middelpunt van de belangstelling staat, de krimp van de bevolking in het algemeen en van de beroepsbevolking in het bijzonder. Daarover verschijnt binnenkort een SER-advies waarvan de hoofdlijnen al zijn vrijgegeven. Ik zal u een uitgebreide samenvatting van dit rapport van onze huisbaas besparen, maar wil wel kort stilstaan bij enkele zaken die mij bijzonder aanspreken. Dat is ten eerste dat de SER in navolging van de RWI in de *Arbeidsmarktanalyse 2010* aangeeft dat de ene krimpregio de andere niet is. Er bestaan grote verschillen, samenhangende met de economische structuur, de ligging, de bevolkingsdichtheid enzovoort. Daarom, zo stelt de SER met andere woorden dan ik hier gebruik, moet elke regio het eigen krimpwiel uitvinden. Dat vraagt om creativiteit, regionale samenwerking en regie waartoe een grote rol is weggelegd voor de provincies en voor regionale overlegorganen.

Ook interessant vond ik wat de SER opmerkte over het belang van kijken over de grenzen heen. We hebben eens op Zeeland zitten rekenen, en kwamen tot de conclusie dat van degenen die dagelijks van buiten Zeeland in deze provincie komen werken, 1/3 van de andere kant van de grens komt. Door de grenzen doorlaatbaarder te maken vanuit de arbeidsmarkt, vergroot je de regionale arbeidsmarkten en vergroot je de kans op een match. Dat sluit weer aan bij waar ik gebleven was voor mijn uitstapje naar de krimp; de aansluiting tussen vraag en aanbod.

In de *Arbeidsmarktanalyse* wordt getoond dat sinds de jaren '70 de aansluiting tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt in kwalitatief opzicht sterk is verslechterd. De overgang van de industriële naar de post-industriële maatschappij betekende een enorme upgradering van de gevraagde competenties. Bovendien werd de vraag veelzijdiger. Arbeid werd steeds minder uitwisselbaar. Voor elke baan zijn er steeds minder mensen die aan de eisen voldoen en voor elke werkende zijn er steeds minder banen waar hij of zij op past. De matching luistert dus steeds nauwer. Dat kan op den duur leiden tot concentratie van werk en van werkenden omdat in een dichtbevolkt gebied met veel werk er voor elk wat wils is.

De oriëntatie van Zeeland op aan de ene kant Rijnmond en aan de andere kant Antwerpen kan daardoor toenemen. Ook zal binnen de provincie er sprake kunnen zijn van concentratie van de bevolking rond centra van werkgelegenheid.

De kwaliteit van de aansluiting tussen vraag en aanbod wordt niet alleen door een grotere diversiteit aan eisen en competenties veroorzaakt. Ook speelt mee, dat er nog altijd sprake is van patronen van studie- en beroepskeuze die te weinig rekening houden met de arbeidsmarktperspectieven. Verder verschuift het niveau waarop je de facto van een startkwalificatie kunt spreken van niveau 2 naar niveau 4.

En dan is er nog de ondoorzichtigheid van de arbeidsmarkt ondanks, en misschien ook wel dankzij de ICT. Mensen denken volledig geïnformeerd te zijn door een baan te zoeken op internet. Dat zoeken valt niet mee met 1300 vacaturesites en werkgevers die selecteren op basis van vertrouwen, aanbeveling en persoonlijke kennismaking met de werkzoekende.

Een ander dreigend probleem is het achterblijven van de Nederlandse jongens qua opleidingsniveau. Het zal in Zeeland niet veel anders zijn dan in de rest van Nederland: we gaan naar een situatie waarin 60 procent van de hoger opgeleiden vrouw is en 40 procent man. Doordat de vraag steeds zich steeds meer richt op de hoger opgeleiden en vrouwen nog altijd steeds vaker part time willen werken, neemt aldus de scheefheid op de arbeidsmarkt toe.

Samenvattend kom ik tot de volgende kernpunten uit de analyse:

- De werkgelegenheid in de marktsector is gekrompen, en in de collectieve sector dreigt de krimp ook toe te gaan slaan.
- De werkgelegenheid neemt vooral af op het niveau van de startkwalificatie, niveau 2 mbo.
- Het aanbod van arbeid komt onder druk te staan doordat op den duur het aantal 15-65-jarigen afneemt. Zeeland loopt daarin voorop.
- Daar staat tegenover dat de deelname van vrouwen aan de arbeidsmarkt nog steeds toeneemt, vooral in Zeeland.
- Het opleidingsniveau van het arbeidsaanbod neemt toe, vooral bij meisjes, maar jongens blijven steeds vaker achter.
- De crisis heeft voor een opgelopen werkloosheid gezorgd, relatief weinig in Zeeland, en de betaling van de rekening voor de maatregelen om de gevolgen binnen de perken te houden zal opnieuw tot een oplopende werkloosheid leiden.
- De vergrijzing is geen panacee voor alle werkloosheidsproblemen.
- Toch is een grotere arbeidsdeelname nodig om de kosten van die zelfde vergrijzing op te vangen.
- Met andere woorden: vanwege de vergrijzing hebben we iedereen nodig, maar ondanks de vergrijzing hebben we niet voor iedereen een baan.
- De kwaliteit van de aansluiting tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt blijft een zorgpunt.
- Over zorg gesproken, daar zullen op deelmarkten tekorten ontstaan, vooral aan de beter opgeleide verpleegkundigen.
- Daarnaast moeten we ervoor oppassen dat tekorten aan technische vakmensen geen bedrijvigheid uit Nederland doen verdwijnen waardoor ook voor anderen de werkgelegenheid wegvalt.
- Ten slotte moet erop gewezen worden dat er veel werklozen zijn die, doordat ze geen recht op een uitkering hebben, niet altijd de ondersteuning bij het zoeken naar een baan krijgen die ze nodig hebben.

Kortom, de crisis heeft veel banen gekost, is een katalysator voor veranderingen die zich in de structuur van de werkgelegenheid voordoen en zal op termijn indirect nog tot veel veranderingen leiden.

Dat maakt het de komende tijd moeilijk om voor iedereen een passende arbeidsplaats te vinden. De vergrijzing en de toenemende internationale concurrentie maken het daarnaast noodzakelijk dat we iedereen op de juiste plek aan de slag krijgen. Voor het beleid, landelijk en regionaal, betekent dat: niet achterover leunen in de veronderstelling dat er dankzij de vergrijzing binnen een paar jaar voor iedereen volop werk is, maar stevig inzetten op een actief werkgelegenheidsbeleid, dat zorgt voor

meer en betere banen. Daarnaast moeten we er alles aan doen om ervoor te zorgen dat het potentiële arbeidsaanbod in staat en bereid is die banen op te vullen. Het lijkt een beetje op een combinatie van dweilen en tegelijkertijd de kraan zo wijd mogelijk open zetten. Maar alleen door tegelijkertijd voor zo veel mogelijk banen te zorgen en voor zo veel mogelijk passend arbeidsaanbod, kunnen we onze economie groot genoeg houden om onze welvaart te behouden.

Dat is uiteraard gemakkelijker gezegd dan gedaan, maar een paar meer concrete punten in dit kader zijn de zorg voor behoud en uitbreiding van hoogwaardige werkgelegenheid in Nederland.

Daar is een goed vestigingsklimaat in een aangename, tolerante en open leefomgeving voor nodig naast een breed inzetbare, leerbare beroepsbevolking.

Daar zijn ook investeringen voor nodig in research and development, maar ook in kunst, cultuur en natuur.

Daar is een onderwijs voor nodig dat jonge mensen niet alleen maar bezighoudt met wat ze leuk vinden, hoe belangrijk dat ook is, maar ze ook voorbereidt op wat er later van hen op de arbeidsmarkt gevraagd wordt.

Daar is een intensief beleid voor nodig dat ook de mensen die niet helemaal meekunnen met de eisen van de kenniseconomie een plekje onder de arbeidszon bezorgt. Ook hun bijdrage is nodig.

Daar is voor nodig dat de competenties van vrouwen, die steeds meer het slimmere geslacht blijken te zijn, veel beter worden benut. Ook de hoog opgeleiden onder hen werken nog te vaak niet of in te kleine en te simpele banen.

Daar is een intensief re-integratiebeleid voor nodig waarbij geldt dat wanneer wat we doen niet effectief blijkt we niet minder, maar meer en beter moeten doen. Vergelijk het met een te kleine paraplu. Wanneer die niet helpt tegen de regen, dan ruilt u hem ook niet in voor een nog kleinere omdat een paraplu nauwelijks helpt, maar dan koopt u een grotere. Of, wat nog beter is, een slimmere, gestroomlijnde.

Nodig is ook een nauwe samenhang en samenwerking tussen het arbeidsmarktbeleid en het economisch beleid. Het arbeidsmarktbeleid kan in dat samenspel een bijdrage leveren vanuit de drieslag participatie, kwalificatie, allocatie.

Mensen betrekken bij de arbeidsmarkt, ze ervoor geschikt maken en ze helpen op de plek te komen waar hun ambities en hun competenties optimaal tot hun recht komen, dat kan de bijdrage zijn van het arbeidsmarktbeleid dat Nederland klaarmaakt voor de toekomst.